

БАНКІВСЬКІ КАРТКИ: ПЛАТІЖНИЙ ЗАСІБ СУЧАСНОСТІ

У статті розглянуто сутність і роль банківських платіжних карток як сучасного платіжного засобу, описано їх різновиди та сфери застосування. Проаналізовано стан ринку платіжних карток в Україні за останнє десятиріччя.

Ключові слова: банківська платіжна картка, дебетна картка, кредитна картка, картковий рахунок, ліміт кредитування, овердрафт.

Останніми десятиріччями у всьому світі розвиток платіжних систем характеризується поступовим звуженням сфери використання готівки та паперових платіжних документів, переходом до нових платіжних інструментів і сучасних технологій платежів. Електронні гроші широко залучаються до обігу і стають важливим інструментом фінансової інфраструктури економічно розвинених країн.

Одним із чинників зростання популярності цього інструмента, поряд з перевагами, які він надає його користувачам та торговельним організаціям, є те, що у зростанні обсягів безготівкових розрахунків зацікавлені центральні банки, які отримують додатковий засіб для моніторингу і регулювання потоків грошової маси всередині країни, а також самі емітенти карток, які, окрім отримання грошової вигоди, стають володарями цінної інформації про споживчі переваги своїх клієнтів.

Проте шлях, який розвинені країни пройшли майже за сто років, пострадянські країни долають набагато швидше, приймаючи пластикові картки як необхідний атрибут сучасної економіки. І якщо ще якихось десять років тому кількість власників карток у Центральній та Східній Європі вимірювалася сотнями, то сьогодні вона сягає десятків мільйонів.

Вперше ідея кредитної картки була озвучена ще у 1888 р. Едуардом Белламі у його книзі «Погляд у минуле». Значний внесок у розвиток теорії та практики функціонування платіжних систем, дослідженні проблеми вибору платіжного інструмента та переваги карткових розрахунків в Україні зробили такі вітчизняні вчені, як Б. Адамик, Ф. Бутинець, І. Гуцал, О. Грищенко, О. Дубілет, Г. Журавель, В. Матвієнко, Ю. Машика, В. Міщенко, О. Качан, А. Ковальчук, Г. Кравчук, Б. Луців, В. Онищенко, О. Орлюк, Л. Патрікац, М. Савлук тощо.

Разом з тим, попри значний науковий доробок, дослідженнями не охоплено повною мірою питання особливостей застосування карткових платіжних інструментів в Україні, що власне і стало предметом нашого дослідження.

Метою статті є комплексний аналіз розвитку карткових платіжних інструментів та аналіз сучасного стану ринку банківських платіжних карток в Україні.

Сьогодні переважна частина світового ринку пластикових карток контролюється двома найбільшими компаніями – Visa International і

MasterCard International. Якщо поділити весь світовий ринок пластикових карток на сфери впливу основних гравців – платіжних систем, то спостерігатиметься наступне: на платіжну систему Visa припадає близько 57% ринку, на Europay/MasterCard – приблизно 26%, на American Express – близько 13%, на інші – лише 4%.

Тривала відсутність єдиного нормативно-правового визначення банківської пластикової картки викликала неправильне тлумачення цього терміна і призвела до того, що на банківському ринку України протягом значного відтинку часу усі види платіжних карток називались кредитними або пластиковими. Необхідно визнати, що в усьому світі та в Україні зокрема ще не вироблено єдиної системи класифікації пластикових карток, які використовуються у банківській діяльності. У численних публікаціях як економічного, так і юридичного спрямування практично як синоніми вживаються терміни „пластикова картка“, „банківська пластикова картка“, „кредитна картка“, „розрахункова картка“, „платіжна картка“, „банківська платіжна картка“ тощо. Відповідно до Положення про порядок емісії спеціальних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням, затвердженого Постановою Національного банку України N 223 від 30.04.2010, платіжна картка - це спеціальний платіжний засіб у вигляді емітованої в установленому законодавством порядку пластикової чи іншого виду картки, що використовується для здійснення платіжних операцій з рахунку платника або банку, а також інших операцій, установлених договором [2].

Платіжна картка є пластиком ідентифікаційним засобом, на який занесені дані щодо її власника і його рахунку, а саме: унікальний номер, термін дії, ім'я та прізвище та зразок підпису. Пластикові картки мають магнітну смугу, також останнім часом все більшої популярності набуває оснащення картки чіпом. До магнітних карток разом з магнітною смугою прилаштовано витиснений текст з основними відомостями про власника, банк-емітент, номер рахунку клієнта. Кожний клієнт має відомий тільки йому PIN-код, що автоматично ідентифікується платіжною системою.

На картках, призначених для міжнародних розрахунків через Інтернет, додатково є CVV2-код. Це останні 3 (три) цифри коду, який знаходиться на зворотній стороні платіжної картки. CVV2 дозволяє

ідентифікувати клієнта як власника карти.

Картка з чипом має замість магнітної смуги мікросхему для проведення основних операцій з картою через електронні канали. Розташування самої мікросхеми і контактів строго стандартизовано для універсальності та забезпечення підтримки різних платіжних систем. Розрізняють картки з пам'яттю, що збільшує обсяг збереженої інформації порівняно з

магнітною смугою, і мікропроцесорні смарт-картки (Smart Cards) з вмонтованим процесором, який забезпечує значно вищий рівень захисту на основі криптографічних методів. Звісно, смарт-картки коштують набагато дорожче за магнітні.

Розподіл платіжних карток, що емітовані українськими банками з 2006 по 2011 роки, за видами носіїв інформації, наведено у таблиці:

Таблиця 1. Платіжні картки за видами носіїв інформації, тис. шт. [5]

Дані за станом на:	З магнітною смугою	З магнітною смугою та чипом	З чипом	Для розрахунків у мережі Інтернет
01.10.2006	28 040	771	1 249	83
01.01.2007	30 266	802	1 300	106
01.01.2008	38 676	771	1 518	197
01.01.2009	36 123	729	1 558	166
01.01.2010	27 092	588	1 348	76
01.01.2011	27 438	602	1 236	129

Як можна побачити з даних таблиці 1, найпоширенішими в Україні були і залишаються картки з магнітною смужкою. Також помітний спад попиту на картки з 2008 року, і згідно з даними таблиці на сьогодні кількість емітованих карток менша, ніж навіть у 2006 році.

Власники корпоративних платіжних карток можуть здійснювати операції з безготівкової оплати товарів або послуг та одержувати готівку в таких випадках:

- отримання готівки в гривнях для здійснення розрахунків, пов'язаних із виробничими та господарськими потребами, у тому числі для оплати витрат на відрядження в межах України, з урахуванням обмежень, установлених нормативно-правовими актами Національного банку з питань регулювання готівкового обігу, а також чистого доходу фізичними особами - підприємцями;
- здійснення розрахунків у безготівковій формі в гривнях, пов'язаних із статутною та господарською діяльністю, витратами представницького характеру, а також витратами на відрядження в межах України;
- одержання готівки в іноземній валюті за межами України та в установленому порядку на території України для оплати витрат на відрядження;
- здійснення розрахунків у безготівковій формі в іноземній валюті за межами України, які пов'язані з витратами на відрядження та витратами представницького характеру, а також на оплату експлуатаційних витрат, пов'язаних з утриманням та перебуванням повітряних, морських, автотранспортних засобів за межами України.

Залежно від можливості здійснення операцій, банківські платіжні картки поділяються на дебетні та кредитні. Дебетна картка дає можливість власнику картки здійснювати розрахункові операції лише у межах залишку коштів на спеціальному картковому рахунку шляхом прямого дебетування рахунку. Кошти по транзакції списуються зі спеціального карткового рахунку, як правило, протягом 3-4 днів. В окремих випадках цей строк може бути довшим.

Кредитна картка дає можливість здійснювати розрахунки за куплені товари/послуги, а також отримувати готівку, у тому числі - у кредит. Розмір дозволеної кредитної лінії на розрахункові операції,

які здійснює власник картки, визначає банк-емітент. На практиці суто кредитні картки застосовуються досить рідко. Розповсюдженою є дебетно-кредитна схема, згідно із якою договором між банком та клієнтом обумовлюється можливість надання овердрафту. Гарантом виконання платіжних зобов'язань, які виникають у процесі обслуговування платіжної картки, є банк-емітент, що їх випустив. Тому картки протягом усього терміну їх дії залишаються власністю банку, а клієнти, тобто власники карток, отримують їх лише у користування.

Дебетні картки є набагато більш поширеними, ніж кредитні. Найбільшого свого поширення обидва види карток набули у 2008 році, а з 2009-го року їх емісія значно скоротилася. Більш детально це відображено у таблиці 2.

Залежно від сфери застосування банківські платіжні картки поділяються на особисті та корпоративні. Особиста картка є платіжною картою, емітованою на ім'я клієнта - фізичної особи, що не є суб'єктом підприємницької діяльності. Корпоративна картка є платіжною картою, емітованою на ім'я довіреної особи клієнта - юридичної особи або фізичної особи - підприємця.

Також на українському ринку отримали широке розповсюдження так звані „зарплатні картки”. Співробітник підприємства, установи, організації, який отримав таку картку, може отримувати заробітну плату не готівковими коштами, а шляхом перерахування коштів на спеціальний картрахунок. При застосуванні зарплатних карток у підприємства, установи, організації з'являється набагато більше можливостей своєчасно видати заробітну плату: у випадку тимчасових труднощів із грошима вони мають більше шансів отримати банківський кредит, оскільки банк, що обслуговує зарплатні картки, не повинен перераховувати кошти, що видаються, на рахунки, відкриті в інших банках, у розрахунку на те, що частина коштів буде деякий час буде зберігатися на картковому рахунку.

За своєю природою зарплатні картки є симбіозом особистих і корпоративних карток, оскільки банк-емітент зазначеної картки є одночасно пов'язаним договірними відносинами як з підприємством, установою, організацією, зарплатний проект якої він обслуговує, так і з самим працівником - власником картки.

Таблиця 2. Платіжні картки за видами носіїв інформації, тис. шт. [5]

Дані за станом на:	З дебетовою функцією	З кредитною функцією
01.10.2006	24 815	5 328
01.01.2007	26 396	6 078
01.01.2008	31 117	10 045
01.01.2009	29 544	9 032
01.01.2010	23 916	5 188
01.01.2011	23 786	5 619

Зазвичай банки обмежували коло операцій, що здійснюється за зарплатною картою, обмежуючи їх лише видачею готівки та можливістю розрахунків у торговельній мережі, і такі картки були тільки дебетні. Проте коли зарплатні проекти набули значного поширення, багато банків запропонували своїм клієнтам оформлення кредитного ліміту на зарплатну картку. Розмір ліміту зазвичай визначається з огляду на розмір заробітної плати. Для отримання кредитного ліміту на зарплатну картку клієнту

необхідно звернутися до банку з відповідною заявою і підписати кредитний договір, тобто така процедура відповідає звичайному відкриттю кредитної лінії, а картка є платіжним засобом для отримання коштів.

В Україні свого найбільшого поширення платіжні картки набули в останнє десятиріччя. За даними НБУ з 2002 по 2011 роки кількість банків-емітентів зростає більше ніж у 2,5 рази. Основні показники ринку платіжних карток в Україні за 2002-2011 роки відображено в таблиці 3.

Таблиця 3. Основні показники ринку платіжних карток в Україні за 2002-2011 р. [5]

№ з/п	Дані за станом на:	Банки-члени карткових платіжних систем (шт.)	Власники платіжних карток (тис. осіб.)	Платіжні картки (тис. шт.)
1	01.01.2002	58	3 214	3 630
2	01.01.2003	77	5 696	6 150
3	01.01.2004	87	10 525	11 529
4	01.01.2005	93	15 735	17 080
5	01.01.2006	101	21 831	24 780
6	01.01.2007	111	29 414	32 474
7	01.01.2008	127	35 723	41 162
8	01.01.2009	139	37 232	38 576
9	01.01.2010	146	39 395	29 104
10	01.01.2011	141	39 942	29 405
11	01.10.2011	140	33 999	33 263

У останньому стовпчику зазначено загальну кількість емітованих банком платіжних карток, за якими була здійснена хоча б одна видаткова операція за останні дванадцять місяців.

Як можна побачити за даними, наведеними у таблицях, кількість платіжних карток, що використовуються власниками, була найбільшою у 2008 році, але з приходом кризи, яка в Україні вплинула в першу чергу на банківську систему, ця кількість різко зменшилася. За останній рік кількість власників платіжних карток значно скоротилася. Попри це кількість емітованих карток продовжує зростати.

Отже, за даними офіційної статистики, за останнє десятиріччя ринок пластикових карток в Україні зростає надзвичайно швидкими темпами. Навіть після зниження попиту на банківські продукти та послуги внаслідок економічної кризи, на сьогодні значна частина населення користується цим видом послуг. Для сучасної України перехід до безготівкових розрахунків за допомогою карток залишається стратегічно важливим, оскільки це означає зменшення тіньового сектора економіки і водночас зменшує видатки на обслуговування готівкового обігу.

Список літератури

1. Банківська діяльність (вітчизняний та зарубіжний досвід) [Текст] / С. М. Лаптев, М. П. Денисенко, В. Г. Кабанов, О. С. Любунь. - К.: ВД "Професіонал", - 2004, - 320 с.
2. Кирилюк Д. Поняття, правова природа та види

банківських пластикових карток [Електронний ресурс] / Д. Кирилюк // Юстиніан, - 2005, - №11. Режим доступу до журн.: <http://www.justinian.com.ua>

3. Про здійснення операцій з використанням спеціальних платіжних засобів [Текст] : постанова НБУ № 223 від 30.04.2010 // Офіційний вісник України. - 2010 р. - № 52. - стор. 30.
4. Платіжні картки: ретроспектива розвитку [Електронний ресурс] // Цінні папери України. - 2007, - № 11 (454). - Режим доступу до газети: <http://www.securities.org.ua>.
5. Національний банк України: офіційне Інтернет-представництво. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>
6. Кравець, В. Н. Перспективи здійснення безготівкових розрахунків в Україні [Текст] / В. Н. Кравець // Збірник наукових праць Українська академія банківської справи. - 2007. - № 3. - с. 43.
7. Машика, Ю. В. Проблема вибору платіжного інструменту. Переваги карткових розрахунків / Ю. В. Машика, В. В. Черничко. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка. Ч. 2. № 33. - 2011. - с. 185 - 190
8. Концепція Національного банку України створення системи електронного грошового обігу [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.rada.gov.ua

РЕЗЮМЕ

Гребинчук Олеся

Банковские карты: платежное средство современности

В статье рассматривается суть и роль банковских платежных карт, как современного платежного средства, описаны их виды и сферы использования. Проанализировано состояние рынка платежных карт в Украине за последнее десятилетие.

RESUME

Grebinchuk Olesya

Bank cards: present means of payment

Essence and role of bank payment cards as modern means of payment are considered in the article. Kinds and spheres of their usage are described. The condition of the market of payment cards in Ukraine for last decade is analyzed.

Стаття надійшла до редакції 05.04.2012 р.